

УДК 338.22:332.02

Гапак Н.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету,
старший науковий співробітник,
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних
і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД

ECONOMIC DEVELOPMENT OF COMMUNITY: INSTITUTIONAL APPROACH

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено основні інституційні інструменти економічного розвитку громади. Визначено ефективність діяльності інституцій, спрямованих на створення та підтримку нового місцевого бізнесу. Виявлено особливості функціонування інституцій, які орієнтовані на просування території та залучення інвестицій.

Ключові слова: інституційні інструменти, агенції місцевого (регіонального) розвитку, бізнес-центр, бізнес-асоціація, бізнес-інкубатор, інвестиційні агенції та центри, інвестиційні компанії та фонди, торгово-промислова палата, науковий парк, технологічний парк, індустріальний парк.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы основные институциональные инструменты экономического развития громады. Определена эффективность деятельности институций, которые направлены на поддержку нового местного бизнеса. Выявлены особенности функционирования институций, которые ориентированы на продвижение территории и привлечение инвестиций.

Ключевые слова: институциональные инструменты, агентства местного (регионального) развития, бизнес-центр, бизнес-ассоциация, бизнес-инкубатор, инвестиционные агентства и центры, торгово-промышленная палата, научный парк, технологический парк, индустриальный парк.

ANNOTATION

The basic institutional instruments of economic development of society are researched. The efficiency of activity of the institutes sent to creation and support of new local businesses is defined. The features of functioning of institutes what oriented to promotion of territory and bringing in of investments are shown.

Keywords: institutional instruments, agencies of local (regional) development, business-center, business-association, business-incubator, investment agencies and centers, investment companies and funds, commercial and industrial chamber, scientific park, technological park, industrial park.

Постановка проблеми. Довгострокова мета економічного розвитку громади – це підвищення якості життя усіх членів місцевої громади. В даному процесі виграє вся громада – місцева влада, бізнес і громадяни. Безпосередня мета економічного розвитку громади – місцева економічне зростання і створення робочих місць. Для досягнення даних цілей органи місцевого самоврядування повинні забезпечити сприятливі умови для бізнесу (інфраструктура та послуги вищої якості при нижчій вартості для підприємств). Це дає змогу підприємствам встановлювати нижчі ціни на свою продукцію, стимулюючи збільшення продажу, робочих місць і податкових надходжень. Тобто за рахунок цього місцева влада може підвищити

якість послуг та інфраструктури, сприяючи більшому привабленню бізнесу та покращуючи рівень життя своїх громадян. При цьому важливим аспектом економічного розвитку громади є залучення до цього процесу усіх без винятку членів громади – місцевої влади, бізнесу, громадян, тобто постійною та ефективною має бути співпраця місцевої влади й бізнесу, бізнесу й громадян, громадян й місцевої влади. Без такого трисекторного партнерства досягти цілей економічного розвитку громади вкрай важко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування необхідного набору інструментів для підтримки економічного розвитку висвітлені у працях таких вчених, як Бліщук К., І.О. Дегтярьова, Берданова О.В., Вакуленко В.М., Мамонова В.В., Мікловда В.П., Слава С.С., Романюк С.А. та ін. Спеціальна увага інструментам інституційно-організаційного забезпечення приділена у працях таких вчених, як Борщевський В.В., Волошин В.І., Шаров Ю., Чикаренко І., Присяжнюк А.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основні результати частини досліджень стосуються ролі різних інструментів у регіональній політиці та їх компіляційний вплив на формування тих чи інших моделей розвитку, висвітлення класифікаційних ознак інструментів і т. д. Проте у контексті децентралізації влади важливим є визначення перспектив економічного розвитку саме на рівні громади, а також можливих для застосування нею інструментів.

Мета статті полягає у характеристиці дієвості інституційних інструментів економічного розвитку громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність та життєздатність громади визначаються насамперед:

- 1) величиною зовнішніх грошових потоків, що надходять до громади;
- 2) кількістю та «якістю» природних ресурсів і матеріальних активів, наявних у громаді;
- 3) успішністю діяльності всередині громади, що включає в себе діяльність місцевої влади (через функціонування бюджетних установ), комерційну діяльність суб'єктів господарю-

вання (через ведення бізнесу на території громади) та громадську діяльність (через функціонування та активність окремих представників, громадських організацій даної громади).

При цьому активізувати та підвищити ефективність використання потенціалу громади, покращити її життєздатність можливо за допомогою застосування інституційно-організаційних заходів. Це впливатиме як на збільшення зовнішніх грошових потоків, так і на ефективність діяльності всередині самої громади.

До інституційних інструментів економічного розвитку громади можна віднести наступні: агентства місцевого розвитку; бізнес-асоціації; бізнес-інкубатори; бізнес-центри; торгово-промислові палати; наукові, індустріальні й технологічні парки; інвестиційні агенції та центри; інвестиційні компанії та фонди тощо.

Цілеспрямована державна політика щодо розбудови інституційно-організаційної інфраструктури місцевого економічного розвитку в Україні на разі відсутня. Разом з тим створено і функціонує багато агенцій регіонального розвитку (АРР) та організацій, які не мають такої назви, але ідентифікують себе як такі, що цілком або частково діють з метою сприяння регіональному та/або місцевому розвитку. Але рівень співпраці зазначених організацій та місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування залишається низьким: АРР та організації, що діють з метою сприяння місцевому розвитку, майже не залучаються до розробки місцевих програм і стратегій розвитку та процесу їх подальшої реалізації; діяльність таких організацій сьогодні здійснюється переважно за рахунок фінансової підтримки з боку міжнародних донорів; практично відсутня координація та узгодження діяльності відповідних організацій.

У більшості країн світу бізнес-асоціації – це громадські об'єднання підприємців, створені заради чіткого формулювання своїх життєво важливих потреб та відстоювання інтересів усіма законними засобами [1]. Реально працюючі бізнес-асоціації в Україні, так само як і в інших країнах, намагаються сприяти розвитку окремих підприємств – членів бізнес-асоціацій, розповсюджувати інформацію та знання, створювати сприятливе середовище для розвитку підприємництва і загалом підвищувати імідж підприємництва як такого. Громадські об'єднання підприємців допомагають підприємцям зорієнтуватись і до певної міри виконують багато функцій, які лише декларує держава (правова підтримка і захист економічних, професійних, соціальних інтересів; консультативно-юридична, інформаційна допомога, консультації та аудиторське обслуговування; навчання й підвищення кваліфікації та професійних знань і вмінь підприємців, проведення конгресів, конференцій, семінарів, симпозіумів, ділових зустрічей; сприяння в інвестуванні виробництва, промисловій кооперації, розви-

тку торгової діяльності; встановлення прямих зв'язків між підприємствами, діловими колами України та іноземними державами; захист прав підприємництва, лобювання його інтересів у парламенті, уряді, місцевих органах влади).

Відсутність належного розвитку діяльності бізнес-асоціацій, насамперед у регіонах, зумовлена недовірою та традиційно негативним ставленням самих підприємців до таких об'єднань, протистоянням окремих місцевих органів влади, відсутністю у підприємців свідомої потреби в структурній інтеграції, ілюзії щодо можливості вижити самостійно в ринкових умовах, недостатністю коштів на утримання таких структур.

Бізнес-інкубатори – це структури, що надають допомогу новим компаніям (як правило, суб'єктам малого і середнього підприємництва) на етапі їх організації та становлення. Головний акцент у діяльності бізнес-інкубаторів – це стимулювання розвитку місцевої економіки та створення робочих місць. Лише протягом 90-х років ХХ ст. завдяки діяльності бізнес-інкубаторів малим бізнесом було створено 80% нових робочих місць у Європі та США. Потреба в бізнес-інкубуванні зумовлена також соціально-економічною природою малого підприємства, адже протягом трьох років роботи виживає лише 14–30% новостворених малих підприємств, тоді як у бізнес-інкубаторі ця чисельність становить 85–86% [2].

До функціональних завдань бізнес-інкубатора у сфері надання послуг суб'єктам малого підприємництва відносяться: консалтингові послуги; надання офісних приміщень; допомога у проектуванні бізнес-планів; допомога в пошуку джерел фінансування; підтримка проєкту на початкових стадіях; аналіз ринкового середовища та конкурентів; прокат наукового і технологічного устаткування на певний період; технічно-адміністративне обслуговування (пошта, Інтернет, телефон, факс, ксерокс, офіс-секретар тощо); інформаційне та рекламне забезпечення; здійснення юридичних та бухгалтерських послуг; послуги у сфері оцінки бізнесу, ризику ведення бізнесу; науково-технічні (впровадження нових технологій, ноу-хау, нових продуктів).

Ефективність діяльності бізнес-інкубаторів пов'язана як з організаційними, так і з економічними чинниками. Їх розвиток не завжди потребує бюджетних вливань і може здійснюватися за рахунок спонсорства або самофінансування. Їх здатність самоокуповуватись складає 10–60% [3].

З-понад 3 000 офіційно зареєстрованих у світі бізнес-інкубаторів трохи більше 20 знаходиться в Україні, і лише близько 10 з них реально працюють. Діяльність біля 90% фірм, що розміщені в бізнес-інкубаторах, пов'язана з використанням високих технологій та інновацій. Досить великого розповсюдження набули віртуальні (ІТ) бізнес-інкубатори. Дана тен-

денція притаманна Україні. У 2012 р. в Україні з'явився перший бізнес-інкубатор повного циклу, який надає послуги з розвитку стартап-проектів, а також забезпечує подальший супровід та залучення інвестицій в стартап-компанії. Загалом в Україні активно працюють зі стартапами сім інкубаторів: East Labs (створений у 2012 р.), iHUB (2013 р.), Happy Farm (2012 р.), Growth Up (2010 р.), Wanna Biz (2012 р.), Voomy IT-парк (2013 р.) і Polyteco (2013 р.) [4].

Українські бізнес-інкубатори здебільшого існують за рахунок фінансування міжнародних донорських організацій, приміщення їм надають служби працевлаштування населення при держадміністраціях міст і районів. Джерелами їхнього фінансування найчастіше є кошти міжнародних фондів та грантових програм і лише невеликою мірою – кошти місцевих адміністрацій та спонсорів.

До проблем функціонування бізнес-інкубаторів в Україні можна віднести: недосконалість організаційно-правової і методичної баз; правову невизначеність статусу бізнес-інкубаторів; недостатню фінансову підтримку держави; невизначеність сфери дії бізнес-інкубаторів; відсутність системи підготовки компетентних кадрів для роботи в бізнес-інкубаторах та кадрового забезпечення інкубованих фірм.

Бізнес-центр – організація, що спеціалізується на підтримці малого та середнього бізнесу на початкових етапах його становлення, надає інформаційні, консалтингові, маркетингові та інші послуги суб'єктам малого та середнього підприємництва, особам, що мають намір провадити підприємницьку діяльність [5]. Його основні функції складаються з інформаційної підтримки починаючих підприємців, пошуку замовників (інвесторів) на проекти, допомоги в підборі кадрів для керування, залучення зовнішніх експертів, навчання підприємців основам ведення бізнесу.

Як правило, вартість подібних послуг помітно нижча за ринкову, оскільки діяльність бізнес-центрів частково фінансується за рахунок місцевих бюджетів і засобів засновників (великих наукових установ, компаній, благодійних фондів).

Торгово-промислові палати (ТПП) в Україні є недержавними неприбутковими організаціями, що на добровільних засадах об'єднують юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, а також їх об'єднання [6]. До їх функцій, зокрема, належить сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту українських товарів і послуг, надання практичної допомоги підприємцям у торгово-економічних операціях на зовнішньому і внутрішньому ринках тощо.

До сучасних інструментів ТПП щодо просування національних виробників на зовнішніх ринках відносяться двосторонні ділові ради, представники торгово-промислових палат за кордоном, партнерські ТПП в інших країнах. Серед заходів просування вітчизняних товарів

і послуг на зарубіжних ринках, які поводяться ТПП, можна назвати: ділові місії, виставкову діяльність, консалтинг, семінари, інформаційний супровід ЗЕД, міжнародні економічні форуми.

Технологічний парк – це юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [7].

Технологічний парк являє собою об'єднану навколо наукового центру (великого вузу, науково-дослідного інституту) науково-виробничо-навчальну зону, у якій забезпечується безперервний інноваційний процес, здійснюється практичне використання науково-технічних досягнень. Це інноваційний комплекс, що поєднує у своєму складі науковий, виробничий, кадровий потенціали з метою створення і впровадження високоєфективних видів техніки, технології, матеріалів та продуктів нових поколінь. До діяльності технопарків зазвичай залучаються малі підприємства, що спеціалізуються в таких перспективних галузях, як біотехнологія, розроблення спеціального обладнання, нових оригінальних субстанцій та ін.

Перші технопарки з'явилися у 50-х роках ХХ ст. у США, в Україні – у 2000 р. Сьогодні у світі є близько 500 технологічних парків, в Україні – вісім реально функціонуючих (при загальній кількості 16). Причому результативність діяльності українських технопарків є досить високою. Так, у 2000–2012 рр. на 1 грн. держпідтримки було випущено 24,87 грн. інноваційної продукції (це один з найбільших світових показників), до того ж з видаткової частини держбюджету не було здійснено жодних витрат [8, с. 63]. Загалом, технологічні парки були першими інноваційними структурами, створеними в Україні.

Відповідно до Закону України «Про наукові парки», науковий парк є юридичною особою, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [9]. Засновниками наукового парку можуть також бути інші юридичні особи, але базовими елементами наукового парку визначені вищий навчальний заклад та/або наукова установа.

Науковий парк – договірне об'єднання суб'єктів господарювання, створене за принципом поєднання можливостей освіти, науки, виробництва і бізнесу шляхом координації виконання інноваційних проектів наукового парку його учасниками/партнерами. Функціонування наукового парку має дати можливість

створювати високоінтелектуальну продукцію, здійснювати науковий і кадровий супровід її промислового випуску та виведення на ринки. Тобто наукові парки орієнтовані на розвиток наукових досліджень та виведення інноваційних продуктів на ринок, їхню комерціалізацію через створення стартапів та інкубацію інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів.

Наукові парки входять до інноваційної інфраструктури (поряд з інноваційними центрами, бізнес-інкубаторами, технологічними парками, інноваційними кластерами та ін.). Їхня діяльність прив'язана до конкретних територій, створюється на базі науково потужних вищих навчальних закладів, що мотивує місцеву владу розвивати регіональні інноваційні середовища, які надають додаткові інтелектуально наповнені робочі місця і залучають зовнішній інноваційний капітал.

Зараз у світі нараховується біля 400 наукових парків. В Україні ж перший науковий парк з'явився у 2007 р. На сьогодні вже зареєстровано 17 наукових парків, а у 2015 р. було створено Національну асоціацію наукових, технологічних парків та інших інноваційних організацій України, діяльність якої сприятиме підвищенню ролі наукових та технологічних парків в інноваційному розвитку України [10].

Відповідно до Закону України «Про індустріальні парки», індустріальний (промисловий) парк – це визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікації на умовах, визначених цим законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку [11]. Тобто в основу створення та діяльності індустріальних парків закладено територіальний принцип.

Станом на 2014 р. до Реєстру індустріальних парків внесено вісім індустріальних парків, розташованих у Львівській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Житомирській, Полтавській, Сумській, Київській та Закарпатській областях [12].

Технологічні та наукові парки, що лежать в основі техніко-впроваджувальних спеціальних (особливих) економічних зон, відрізняються від індустріальних (промислових) парків наявністю ядра у вигляді великих наукових центрів, початковою орієнтацією на розвиток наукових досліджень та виведення інноваційних продуктів на ринок, тобто їхню комерціалізацію. Такі зони орієнтовані не на індустріальний тип зростання території, а на активізацію інноваційної діяльності та закладання основи переходу до постіндустріальної стадії розвитку. Промислові ж зони створюються насамперед для здійснення

їхніми учасниками господарської діяльності (але необов'язково пов'язаної з інноваційними напрямками), залучення інвестицій, розвитку експортного потенціалу та створення нових робочих місць [13].

Тобто індустріальні парки фокусуються на забезпеченні подальшого розвитку бізнесів і «розширенні діяльності» стартапів шляхом надання підприємствам – резидентам парку доступу до необхідної промислової, транспортної, виробничо-складської, адміністративної та соціальної інфраструктур.

Важливими інституціями щодо залучення інвестицій у певну місцевість є відповідні спеціальні структури, що, по ідеї, створюються саме заради цього: інвестиційні агенції та центри. Їхніми завданнями також є формування позитивного іміджу шляхом забезпечення об'єктивної інформації про економічні можливості та аналітичної, законодавчої й організаційної підтримки потенційного інвестора (у міжнародній практиці така діяльність часто називається інвестиційною промоцією). Хоча практично в кожному регіоні України є такі організаційні структури (як правило, вони є бюджетними установами і належать до сфери управління чи окремих міністерств (наприклад, Міністерство економічного розвитку і торгівлі) чи Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами), проте ефективність їхньої діяльності залишається під великим питанням. Більше того, на веб-сайтах окремих регіональних інвестиційних агентств останні новини датовані чотирирічною давністю!

Крім того, Держінвестпроект, що з'явився в Україні у 2010 р., за чотири роки зарекомендував себе як неефективна структура (з 20 національних проектів на 100% реалізовано лише один, із запланованих 10 індустріальних парків та п'яти технополісів найближчим до успішної реалізації є лише ІІІ «Соломоново» у Закарпатті), яка до того ж фігурувала у 2012 р. в міжнародному скандалі та підозрюється у розкраданні бюджетних коштів [14]. Постановою КМУ дане агентство було ліквідовано ще у вересні 2014 р., певні кошти на ліквідацію йому було виділено у Держбюджеті 2015 р. [15; 16], проте процедура ліквідації остаточно ще не завершена і воно продовжує утримуватися за кошти платників податків. Така ситуація додатково акцентує увагу на системних проблемах в інституційній сфері країни.

Отже, на сьогодні інституцій, які би спеціалізувалися на питаннях інвестиційної промоції, в Україні нема. Якщо у 1980 р. таких агенцій інвестиційної промоції у світі нараховувалося 18, то зараз – понад 170. Про ефективність подібних структур свідчать такі цифри: \$1, вкладений в інвестиційну промоцію, збільшує потоки ІІІ до \$189; одне додаткове робоче місце, створене іноземним інвестором, потребує \$79, витрачених на інвестиційну промоцію [14].

За даними, оприлюдненими Світовим банком, можна переконатись, що війна не є головною причиною того, що інвестиції не приходять або йдуть із країни. Так, сукупний середньорічний коефіцієнт приросту ПІІ у країнах, що мають війну на своїй території (50 країн і територій протягом 2005–2012 рр. у відповідному класифікаторі Світового банку – (FCS) Fragile and Conflict-Affected Situations), склав 12%, для інших країн світу – 4,5%; середня ставка дохідності іноземних інвестицій протягом 2006–2011 рр. у FCS-країнах була на 50% більше порівняно з країнами, що мають низький рівень доходів [14].

Діяльність агенції інвестиційної промоції переважно має спрямовуватися на сприяння інвесторам та генерацію інвестицій, адже вже на початковому етапі інвестор стикається зі складнощами (легкість доступу до бази даних інвестиційних можливостей кожного району та райцентру, час очікування відповіді на запит інвестора, якість інформації на сайті, наявність компетентного працівника у селищній раді, здатного відповісти на запит інвестора англійською, тощо). Промоція не повинна переважати, тому що сама по собі може бути контрпродуктивною для країни зі слабким інвестиційним кліматом. Ефективність і важливість діяльності таких інституцій підтверджена практикою багатьох країн, і особливо ця важливість зростає у випадку війни.

Ще одним інструментом економічного розвитку громади може бути активізація інших структур, що займаються залученням інвестицій – наприклад, інвестиційні фонди та компанії. В Україні перші інвестиційні фонди з'явилися у 1994 р. і стали механізмом започаткування масової приватизації. У класичному розумінні, з точки зору їхньої природи та функцій (колективне інвестування з метою отримання прибутку від вкладення у цінні папери, корпоративні права і нерухомість), інвестиційні фонди в Україні почали створюватися у 2003 р., після прийняття Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [17]. Згідно з даними порталу Української асоціації інвестиційного бізнесу (УАІБ), в Україні нараховується понад 1000 інвестиційних фондів.

Висновки. У країнах ЄС до місцевого економічного розвитку також активно залучені торговельно-комерційні та промислові палати; технополіси; бізнесові й інноваційні центри; фінансові компанії; приватні консультанти та експерти; профспілки; організації, які займаються працевлаштуванням населення; організації, які спеціалізуються на поширенні нових технологій; бізнес-інкубатори; венчурні фонди; гарантійні фонди; благодійні фонди; місцеві агентства розвитку; комунальні фундації; заклади вищої освіти та наукові центри; технологічні дослідницькі лабораторії тощо.

Варто зазначити, що кількість та розмаїття інституційно-організаційних засобів місцевого

економічного розвитку в Україні та розвинених країнах навіть не співставні. Багато їх видів в Україні просто відсутні (наприклад, «центри з однією зупинкою» (володіють інформацією з усіх питань планування і розвитку бізнесу та основною сполучною ланкою між різними видами бізнесу і органами місцевого самоврядування), системи групового маркетингу (спільне здійснення фірмами своїх маркетингових і збутових функцій), корпорації розвитку), а дівість тих, що є, викликає більше запитань, ніж відповідей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ляпін Д.В. Бізнес-асоціації в Україні: оцінка спроможності і перспективи розвитку / Д.В. Ляпін. – К. : Інститут конкурентного суспільства ; Український незалежний центр політичних досліджень, 2005. – 48 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ucipr.kiev.ua/files/books/book_business_associations2005.zip.
2. Бізнес-інкубування та інноваційні центри: сучасні технології підтримки підприємництва і розвитку інноваційної економіки / Аналітичний центр «Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua/?cat=7>.
3. Історія розвитку та сутність бізнес-інкубування. Найбільш затребувані бізнес-інкубатори України / NEFESIE Tempus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news/>.
4. Порівняльний аналіз функціонування найбільш затребуваних ІТ бізнес-інкубаторів України / NEFESIE Tempus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news/>.
5. Порядок реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 510 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=218793011>.
6. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. № 671 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України № 991XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/99114>.
8. Мазур А.А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми / А.А. Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. – 2013. – № 3. – С. 59–72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/scinn_2013_3_9.pdf.
9. Про наукові парки : Закон України № 1563-VI від 25.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.
10. Наукові та технологічні парки України створили асоціацію / Інформація Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/26/naukovitatenologichni-parkiukrayinistvoriliiasocziacziyu/>.
11. Про індустриальні парки : Закон України № 5018VI від 21.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501817>.

12. Створення індустріальних парків в Україні: перші кроки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://issuu.com/nataliyakobylchak/docs/ind_parks_in_ukraine.
13. Підоричева І., Осадча Н. Перспективи спрощення законодавства з питань формування та розвитку в Україні паркових утворень / І. Підоричева, Н. Осадча // Віче. – 2015. – № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4917/>.
14. Цяпа С. Проблеми інвестиційної промоції в Україні / С. Цяпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voxukraine.org/2015/09/22/problemy-investytsiinoi-promotsii-v-ukraini-ua/>.
15. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету міністрів України № 442 від 10.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.
16. Найбезглуздіші витрати уряду: на ліквідовані держструктури в бюджет заклали 50 мільйонів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/naybezgluzdishi-vitrati-uryadu-na-likvidovani-derzhstrukturi-v-byudzh-zaklali-50-milyoniv-griven-409885.html>.
17. Про інститути спільного інвестування : Закон України № 2299-III від 15.03.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.